

MOROS DÍAZ, Juan

Organización productiva de las ánforas olearias béticas (Dressel 20, ca. 30-270 d.C.)

Barcelona: Universitat de Barcelona Edicions, Col·lecció «Instrumenta» 77, 2021, 410 p.

ISBN 978-84-9168-776-4

El llibre que es presenta a continuació, és una altra de les publicacions de la col·lecció «Instrumenta» que pot esdevenir una fita dins de l'estudi de l'epigrafia de les àmfors oleàries bètiques Dressel 20. Des de fa anys, tal com indica l'autor, hi hagut diverses teories sobre el perquè es marcaven les àmfors bètiques de forma no generalitzada i quin era el significat dels segells. Per tal d'avançar en la recerca, l'autor proposa una sèrie d'hipòtesis de treball i metodologies que poden modificar substancialment la visió que es té fins ara de l'epigrafia bètica.

L'autor ha dedicat quasi vint anys de la seva vida a l'estudi de diferents terrisseries d'àmfors de la vall del Guadalquivir i el Genil, recopilant un gran nombre de segells d'algunes terrisseries destacades, que li ha permès disposar d'un volum de material inèdit de gran qualitat per assolir aquesta revisió metodològica de l'epigrafia bètica.

Parteix, com indica el seu capítol inicial, dels pressupòsits ja avançats per Piero Berni¹ pel que fa al contingut i a l'estructura dels segells, suggerint que aquestes abreviatures tenien un contingut simple —única informació— o bé complexa —més d'una. Aquests elements de contingut es podien incloure en un únic segell o en diversos que es trobaven a la mateixa àmfora. Malgrat que hi ha pocs exemples de combinació de diverses marques en àmfors completes, hi ha alguna en què s'han trobat fins a tres segells diferents.

A diferència del treball de Berni, l'autor defineix segells que pertanyen a la categoria de topònims que inclouria noms de *figlinae*, *officina*, *fundus*, *portus* i *urbs*; i la categoria onomàstica o de noms personals, en la qual

fa la distinció de *tria nomina* i *cognomina*. Per ell, tots els segells de forma llarga o abreujada haurien d'identificar una d'aquestes dues categories, i es podrien combinar en marques complexes que disposarien de topònim, *tria nomina* i *cognomina*.

En el segon capítol ja s'expliquen temes metodològics com la millor forma de fer el registre dels segells, en els quals s'introdueixen les avantatges de l'ús de motllos de silicona per crear una còpia en negatiu de la marca, en comptes del calc o la fotografia. Totes les marques parteixen de matrius primigènies de les quals es fan còpies per marcar sobre l'argila. Les variants en la forma de les cartel·les, estil de lletres, elements de disseny i direcció defineixen diferents matrius primigènies d'una mateixa família de marques. Així doncs, l'autor ha pogut reconèixer més de 46 matrius provisionals de la família de segells CIALB o bé 34 de la família PNN. Igual que succeïa amb les monedes, la possibilitat de datar cadascuna de les matrius primigènies podria permetre una datació molt acurada de les produccions amfòriques.

Si els capítols 1 i 2 categoritzaven les tipologies de marques i les seves matrius, el tercer apartat ens situa en una de les preguntes cabdals de l'epigrafia amfòrica: per a què serveixen els segells? Segons l'autor, els segells tenen la funció d'identificar els objectes manufacturats dins del sistema organitzatiu en què es produïa. No es marquen totes les àmfors, sinó només algunes, ja que compta tan sols el lot d'àmfors com a mesura de control, segurament vinculada a un possible contracte de venda (es marca, doncs, entre el 30-70% de la producció de

1. BERNI, P. (2008). *Epigrafia anfòrica de la Bètica. Nuevas formas de análisis*. «Instrumenta» 29. Barcelona: Universitat de Barcelona.

les àmfores bêtiques). Seguint aquesta lògica, quan s'acabava un contracte per produir un determinat nombre d'àmfores, segurament es destruïen les matrius del segell.

El raonament que existeix darrere del segellat d'un envàs concret seria evitar confondre lots d'àmfores que produeixen diverses unitats dins de la mateixa terrisseria, i que podrien barrejar-se tant a la zona d'assecadors com a dins de les fornades. Per tant, cada unitat tindria encarregat per contracte un nombre de lots d'àmfores a lliurar, que aniria marcant a mesura que n'anés modelant els envasos, abans d'entrar als espais comuns de la terrisseria com serien assecadors, forns i magatzems. D'aquesta manera cada unitat productiva justificaria la seva feina feta. Pel que fa al significat de les diverses categories de marques, el topònim seria l'element que indicaria la localització geogràfica del centre de producció, els *tria nomina* el del propietari o els seus representants —quan apareixen noms de lliberts— i, per últim, els *cognomina* farien esment del responsable d'una unitat de producció. Aquesta mateixa organització productiva ja havia estat identificada per Eva Margareta Steinby² en el seu estudi sobre l'epigrafia de la indústria de maons de la ciutat de Roma.

D'acord amb aquesta explicació, en cap cas el segell tenia cap tipus d'informació comprensible per a les persones fora de la terrisseria. Era doncs, una forma de comptabilitat de les diverses unitats terrisseres productives per tal de completar contractes externs de caràcter anual.

Un cop descodificada la informació inherent en les marques d'àmfora, l'autor ens proposa una metodologia alhora d'estudiar les marques d'un centre terrisser. El capítol quart explica com agrupar els segells en famílies, classificar les àmfores per categories i separar els diferents elements que les componen fins arribar a distingir matrius

primigènies. En aquesta organització de totes les marques d'una terrisseria, l'ús de dendrogrames sembla una eina ideal que pot facilitar l'estructuració de totes les marques en una única imatge gràfica. Si, a més a més, l'arqueologia pot establir les cronologies de les diverses variants, es poden arribar a establir sèries temporals de totes les produccions i matrius.

Malgrat que el llibre tracta de temes complexos, i molt teòrics, l'autor ha tingut cura de fer una obra didàctica i comprensible amb l'ús d'exemples i gràfics, que faciliten l'assimilació dels conceptes presentats. A més a més, per si hi havia qualsevol dubte, el capítol cinquè presenta tres estudis de cas en un territori del *conventus cordubensis*, els tallers de Cortijo del Romero, Cortijo del Mohino i Cerro de los Pesebres. La situació d'aquestes tres terrisseries, ara una mica allunyades del curs del riu, suggereix que el Guadalquivir ha modificat el seu curs des de l'època romana. Totes elles presenten la producció de tot tipus de ceràmiques des de material constructiu a altres tipus d'àmfores, en què la producció d'àmfores Dressel 20 acostuma a ser la majoritària.

Potser a nivell arqueològic, el Cortijo del Mohino resulta l'exemple més espectacular perquè és el resultat d'un projecte de recerca internacional liderat per la Universitat de Montpel·lier conegut amb el nom d'*Oleastro*. Aquest projecte va suposar la prospecció superficial de més de deu hectàrees amb molt material ceràmic, on es van identificar tres grans concentracions, que després s'han pogut prospectar amb tècniques geofísiques com la magnetometria i on s'han pogut distingir estructures terrisseres soterrades amb la presència de quatre forns en bateria. De l'excavació d'aquestes estructures s'ha obtingut una seqüència cronològica que permet veure les produccions de ceràmiques de cada fase, i també algunes de les

2. STEINBY, E.M. (1993). «L'organizzazione produttiva dei laterizi: un modello interpretativo in genere?». A HARRIS, W.V. (ed.). *The Inscribed Economy. Production and Distribution in the Roman Empire in the Light of Instrumentum Domesticum*. Ann Arbor: Journal of Roman Archaeology, p. 139-43.

marques —les quals no apareixen fins al 30 d.C. (fase II).

Tant d'aquesta terrisseria, com de les dues altres, l'autor crea un dendrograma per agrupar totes les famílies de marques, i apunta l'evolució dels personatges que van anar administrant la terrisseria (*tria nomina*) i de les unitats productives que hi treballaven (*cognomina*).

Com a conclusió, el llibre ens proposa una nova metodologia de classificació de les marques, desconstruint-les en tres elements bàsics que, sols o combinats, ens proporcionen informació sobre l'organització del centre terrisser. També ens proposa com enregistrar la informació el més completa possible mitjançant l'ús de motllos de sil·lona, que ens aporta informació sobre les matrius i les seves variants. D'altra banda, per tal d'organitzar millor el volum de diferents marques d'una terrisseria, l'autor pro-

porciona una eina com els dendrogrames per ajudar a comprendre l'estructura operativa de les terrisseries al llarg del temps.

Una lectura, per tant, molt recomanable per a totes aquelles persones interessades en l'economia romana i sobretot en l'organització de les terrisseries que produïen les àmfores Dressel 20 encarregades de comercialitzar l'oli bètic. Creiem que el llibre és una nova fita en l'estudi de l'epigrafia bètica de l'*instrumentum domesticum*, i que serà molt útil per futurs investigadors. Cal tenir en compte que encara queda molta feina per fer, i que tan sols coneixem les terrisseries d'un 40% de les marques bètiques documentades.

Cèsar Carreras Monfort

Universitat Autònoma de Barcelona

GIFREU, Patrick

[Arnau de Vilanova], *El llibre dels vins*
Alella: Vibop Edicions, 2022, 134 p.
ISBN 978-84-123240-5-1

Arnau de Vilanova (c. 1238-1311) va ser sens dubte un dels metges més brillants de l'Europa medieval: entre els seus pacients s'hi comptaven reis i papes, va ser un dels professors més cèlebres d'una de les facultats de medicina més prestigioses de la seva època, la de Montpeller, i va escriure nombroses obres mèdiques, algunes d'una altíssima ambició intel·lectual, altres amb una àmplia difusió. Però Arnau no es va dedicar només a la medicina: també va escriure i va dur a terme una intensa activitat per convèncer els monarques, la jerarquia de l'Església i algunes comunitats de fidels de la necessitat d'una reforma social i religiosa per recuperar l'autèntic esperit cristià. Aquest projecte reformador li va crear enemics poderosos i va provocar la condemna inquisitorial de les seves obres espirituals. La seva gran fama com a metge i heterodox va provocar que se li atribuïssin falsament

un gran nombre d'obres i va generar la llegenda d'un Arnau mag, profeta i alquimista. Així va ser com un dels més alts exponents de la medicina universitària va esdevenir erròniament un dels noms principals de l'alquímia medieval. La recerca històrica rigorosa i sistemàtica sobre la seva figura i la seva obra va començar a mitjan segle xx. D'aleshores ençà s'han anat descartant nombrosos escrits apòcrifs, s'han editat moltes de les seves obres autèntiques i s'ha pogut avançar en el coneixement de la veritable aportació d'Arnau. Actualment els especialistes estem convençuts que Arnau de Vilanova no va tenir cap relació amb l'alquímia.

En aquesta situació, qualsevol que vulgui acostar-se a l'obra d'Arnau de Vilanova hauria d'esforçar-se per conèixer els estudis recents entorn d'aquest autor per tal d'evitar repetir les dades desfasades que s'han anat